

Op zoek naar het nieuwe Europese theater

Max Arian

Het klinkt ongemakkelijk: Europees toneel. In tegenstelling tot dans, muziek, schilderkunst en architectuur heeft toneel dat over de grenzen gaat een grote handicap: de taal. Toneel kan een enorm bereik hebben: door de tijd en over de wereld. Maar altijd moet er gehannest, bewerkt en in ieder geval vertaald worden. Boventiteling maakt het tegenwoordig iets gemakkelijker, maar het blijft lastig. Toch reizen, kijken en werken regisseurs steeds vaker over de grenzen. Soms noodgedwongen, soms als experiment, soms als een doelbewuste, Europese strategie.

Het publiek zit aan twee kanten van de zaal. Er staan vier stoelen in de vier hoeken van de ruimte tussen de toeschouwers. Vier spelers, een Nederlander en een Belg, een Montegrijns-Servische en een Deense spreken snel Engelse teksten, ik heb moeite ze te volgen. Ze gaan over *pipelines*, pijpleidingen, oliepijpleidingen (maar 'pipelines' kunnen misschien ook gedachtestromen zijn). We horen een discussie over het onheil die oliepijpleidingen en andere koloniale en neokoloniale ingrepen kunnen aanrichten in arme streken, als de economie in handen komt van machtiger landen. Is het wel goed als het daar ooit even goed zal gaan als het nu hier gaat? Het gaat over de slaafse relatie van de olielanden ten opzichte van Europa en de Verenigde Staten. Over de slechtheid van de mens. Maar ook over de ethische consequenties van benzinegebruik en autorijden. We horen schijnheilige praatjes en hypocriete redeneringen. Het zijn teksten die vaak citaten blijken te zijn. Bijvoorbeeld van Condoleezza Rice (de nieuwe Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken), die de vrije markt aanprijst als oplossing voor alle problemen: 'If you can make something that others value, you should be able to sell it to them, and, if others can make something that you value, you should be able to buy it. That's real freedom.'

De Nederlandse regisseur Jan Ritsema heeft deze voorstelling samen met de Servische musicologe Bojana Cveji? in België gemaakt. Zij is weggegaan uit Montenegro, maar hij voelt zich min of meer verjaagd uit Nederland. Zijn manier van werken, die mild lijkt maar radicaal is, die steeds weer gaat tot de kern van de vraag wat theater is en wat er wel en niet mee te zeggen valt, leek in Nederland niet meer gewenst. Dat is niet uitzonderlijk. Er wijken meer Nederlandse theatermakers al dan niet tijdelijk uit naar België,

zoals er ook veel Belgen voor kortere of langere tijd, vaak ook voorgoed naar Nederland komen.

De voorstellingen van Jan Ritsema zijn maar één keer in Brussel te zien en één of hoogstens twee keer in Nederland. Verder gaan ze naar Duitsland (Frankfurt en Stuttgart), naar Wenen en naar Estland. Europees theater uit doods-nood. Jan Ritsema ziet het zo: blijkbaar is er maar één theater op vijftien miljoen inwoners bereid zijn voorstellingen te programmeren. Noodgedwongen moet hij zijn spelers Engels laten praten, hoewel dat van geen van hen de eigen taal is. Maar het klinkt niet vreemd in een stuk dat onder meer gaat over de westerse overheersing van de arme wereld.

Het is een vreemde voorstelling die vooral op festivals is gespeeld. Met een van de allerbeste Vlaamse acteurs, Dirk Roothoof, en ook nog de jonge, Deense danseres Mette Ingvarsten. Er is een boekje gemaakt met nadere informatie over oliepijpleidingen en de Kaspische Zee. Jan Ritsema beschrijft in dat boekje ook zijn ideale toeschouwer: iemand die niet naar het toneel gaat om in zijn opvattingen over theater, leven en de wereld te worden bevestigd, maar om op onverwachte gedachten te komen, om zijn eigen stereotiepe gezichtspunten in twijfel te trekken. Dat gebeurt allemaal als je *Pipelines, a Construction* ziet, maar ik raakte ook meermaals de draad kwijt.

Een volgend project van Ritsema zal gaan over de mogelijkheden van waterstoffusie als energiebron. Als hij één compromis zou willen sluiten en zijn acteurs iets langzamer en duidelijker zou laten praten, moeten er op vijftien miljoen inwoners toch zeker drie speelplaatsen te vinden zijn voor zo'n bijzondere Europese voorstelling. (Informatie: www.kaaitheater.be)

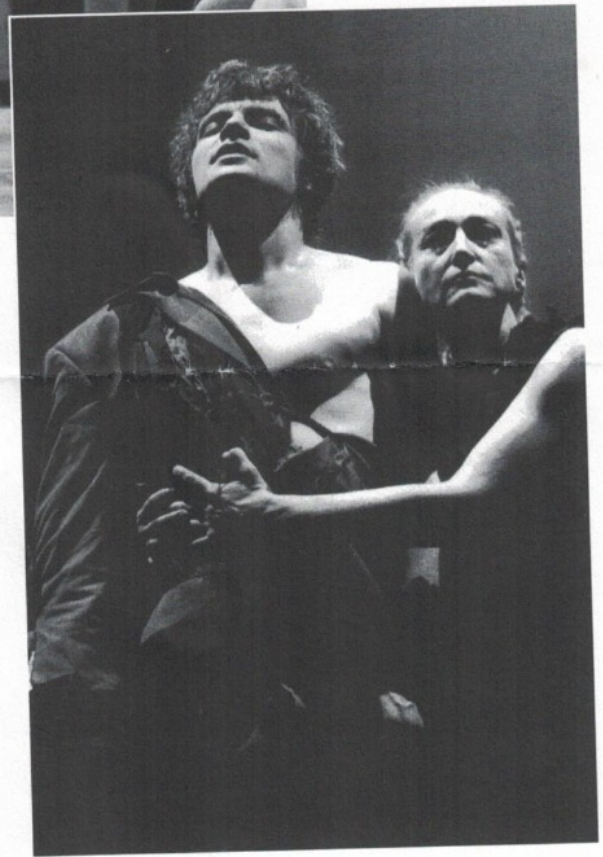
Foto: Herman Sorgeloos

Pipelines, a Construction

Onheilspellende werkelijkheid

Op het theaterfestival van Avignon worden 's zomers in een klein park altijd enorme open-luchtdebatten gehouden. In tegenstelling tot Nederlandse theatergesprekken (waar toneelmakers alleen maar tegen elkaar mompelen dat ze te veel moeten reizen en te weinig geld krijgen), gaan die Franse discussies vaak ergens over. Al weer enige tijd geleden ging het over de Europese eenwording en het theater. De Parijse regisseuse Ariane Mnouchkine hield tot mijn verbazing een vurig pleidooi voor 'un théâtre vraiment Maastrichtien'.

Er was inderdaad kort daarvoor, op 11 december 1991, in Maastricht een verdrag over de Europese Unie afgesloten. In Nederland had dat nauwelijks discussie en geen enkel enthousiasme opgeroepen. In Frankrijk is dat anders, maar dat komt ook omdat daar l'Europe en la France samen lijken te vallen in hun strijd tegen de Amerikaanse hegemonie. Jammer genoeg kan het Franse theater (het Théâtre du Soleil van Mnouchkine uitgezonderd) nooit de kern van een Europees theater vormen. Daarbij speelt het taalprobleem een rol, zeker omdat 94 procent van het Franse toneel ouderwets teksttoneel is. Voor de Haagse Koninklijke Schouwburg is dat oké, maar met name jonge toneelmakers hebben daar weinig affiniteit mee. Vandaar dat het Europese theater zich niet in, maar rondom Frankrijk afspeelt in samenwerking tussen thea-

Paradise Regained, Oedipus

termakers uit Nederland, België, Duitsland, Zwitserland, soms Italië, soms Midden- en Oost-Europa. Veel regisseurs uit Vlaanderen en Nederland hebben al vaker in Duitsland geregisseerd. Dat is geen Rudy-Carelleffect. De in het algemeen zeer vakbekwame en diepgravende Duitse stadstheaters kunnen wel een injectie uit de meer levendige toneelcultuur van de lage landen gebruiken.

Maar het kan ook andersom. In het najaar van 2004 trokken toneelgroepen uit acht Oost-Europese landen door Nederland, helaas voor te weinig publiek. Het was een festival met de eigenaardige titel *Paradise Regained* dat eigentijds theater uit een nieuw Europa bracht van toneelmakers uit Slovenië, Polen, Hongarije, Letland, Bulgarije, Litouwen, Macedonië en Kroatië. Ik zag er door omstandigheden maar drie voorstellingen van. Een jonge Macedonische regisseur, Aleksander Popovski, regisseerde met een groep nog veel jongere Italiaanse acteurs *La morte di Danton* van Georg Büchner uit 1837. Zij tonen de strijd tussen Danton en Robespierre niet als een ideologisch of politiek gevecht, niet eens als een harde machtsstrijd, maar als een abstracte tegenstelling tussen goed en kwaad, en tegelijk als een bijna erotische worsteling tussen twee opgroeiende jonge mannen.

De Litouwse regisseur Oskaras Korsunovas zet *Koning Oidipoes* van Sofokles in een enorme kinderspeeltuinen en hij tekent Oidipoes als een jonge politicus in een Oost-Europees land die welgemoed aan zijn taak begint en in korte tijd volkomen onttakeld wordt door de werkelijkheid die onheilspellender en bizarrer is dan hij ooit had kunnen vermoeden.

En de Poolse regisseur Krzysztof Warlikowski verweefde het Jiddische toneelstuk *Dibboek* van An-Ski met hedendaagse beelden en verhalen tot een subtiele aanklacht tegen het nog altijd bestaande Poolse antisemitisme. Voorstellingen van ver, om hier over na te kunnen denken.

Fort Europa

Er is niemand zo ver gegaan in het ontwikkelen van een internationale theaterpraktijk als Johan Simons, die toevallig of niet toevallig in Maastricht aan de Toneelacademie is opgeleid. Johan Simons heeft heel langzaam zijn kringen verbreed: van locatietheater door theatergroep Hollandia op rare plekken in Noord-Holland (sluizen, kassen, fabrieken, een autosloperij) naar een Nederlands repertoiregezelschap, ZTHollandia in Eindhoven; straks verhuist hij naar het Publiektheater in Gent, maar behoudt alle Europese contacten die hij inmiddels heeft opgebouwd door zijn gastregies in Duitsland en Zwitserland, en zijn samenwerking met Nederlandse theatermakers.

Johan Simons is geen gemakkelijke regisseur. Er is nooit iets lieflijks aan zijn voorstellingen. Ze zijn hard, dwars, sterk, er worden nergens toneelboekjes om gewonden. Soms stoot het af, het is altijd belangrijk en interessant. Hij schuwt geen realistische onderwerpen, boeren- of arbeiderstoneel, bewerkingen van boeken, krantenartikelen of zelfs films die over politieke problemen gaan.

Sommige van zijn Nederlandse voorstellingen reisden of reizen al jaren festivals af in het Duits of het Engels. Een goed voorbeeld hiervan is *De val van de goden*, een spectaculaire bewerking van *The Damned*, de film uit 1969 waarin Luchino Visconti de ondergang van de staalmagatenfamilie Krupp laat zien. Een andere succesvoorstelling is *Twee Stemmen*, gespeeld door Jeroen Willems, op basis van teksten van Pasolini en een interview met een voormalige Shell-bestuurder: een ontluisterend portret van onze financiële en economische elite.

De Nederlandse afscheidsvoorstelling van Johan Simons zal een internationale coproductie zijn: *Fort Europa*, over een Europa dat zijn poorten sluit voor vreemdelingen en als een onneembaar fort vluchtelingen buitensluit. De Vlaamse schrijver Tom Lanoye schrijft de tekst. Het wordt een locatieproductie die in juni drie weken in Utrecht te zien is en daarna in Europa op tournee gaat. (Informatie: www.zthollandia.nl)

Zeemansliederen

Johan Simons heeft op uitnodiging van de Zwitserse regisseur Christoph Marthaler in Zürich een voorstelling gemaakt, gebaseerd op de controversiële roman *Elementaire deeltjes* van de Franse schrijver Michel Houellebecq. Deze Duitstalige voorstelling zal in juni op het Holland Festival te zien zijn. Maar de samenwerking tussen deze twee Europese regisseurs gaat verder. ZTHollandia heeft Marthaler op zijn beurt uitgenodigd in Nederland een Nederlandse voorstelling te komen regisseren, gebaseerd op Heijermans' *Op hoop van zegen* en Nederlandse zeemansliedjes. Die voorstelling *Seemannslieder* geeft een raar beeld van buitenaf van de Nederlandse relatie met de zee. In de buik van een groot schip zitten, staan en liggen allerlei mensen. Ze brengen drankjes af en aan, struikelen, vallen plat neer, worstelen, met zichzelf, met de anderen. Er komen flarden Heijermans voorbij. De essentie van het drama zien we kort: een jongen die niet naar zee wil en door de vrouwen om hem heen gedwongen wordt tot de dood er op volgt. Het verdriet in dit stuk blijkt te rijmen met de eenzaamheid en het verlangen uit de populaire zeemansliedjes. Het is in-triëst en hilarisch. Het is Nederlands en tegelijk niet. Het is ook Europees. Het is vooral regisseur Christoph Marthaler in de weer met acteurs uit Zwitserland, Nederland en Schotland. De voorstelling is vanaf 23 mei in Parijs te zien, in het Théâtre de l'Odéon (telefoon 00 33 1 44854000).

Hoe zouden de Fransen tegen deze dwarse, Zwitsers-Nederlandse onderneming aankijken? Met verbazing en bewondering, denk ik, voor een vorm van toneel die daar niet wordt gemaakt. Ontluisterend, grappig, wanhopig en stimulerend. Het nieuwe Europese theater?